

Aleksandra Mroczek-Żulicka

Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Instytut Geografii Miast i Turyzmu, Zakład Geografii Rekreacji

Rekreacja twórcza w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej – analiza przestrzenna.

Przykład Łodzi

Streszczenie

Temat artykułu dotyczy pojęcia rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej na przykładzie analizy przestrzennej miasta Łodzi. Rekreacja twórcza w przestrzeni miasta staje się coraz szerzej eksplorowanym zjawiskiem, zarówno w kontekście turystyki, jak i twórczych działań w obszarze czasu wolnego. Przestrzeń staje się nie tylko polem, ale i tematem aktywności twórczej. Autorka proponuje poszerzone rozumienie rekreacji twórczej, z zastosowaniem psychopedagogicznych teorii twórczości i kreatywności. Na tej podstawie dokonała analizy rozmieszczenia zjawiska plenerowej rekreacji twórczej w przestrzeni rekreacyjnej Łodzi. Analiza przestrzenna została przeprowadzona w programie ArcGIS 10.6 z wykorzystaniem procesu geokodowania. Wyniki badań wykazały, że rozmieszczenie tego typu wydarzeń oscyluje wokół centrum miasta, szczególnie na terenach zieleni. Poszukiwane są zarówno niebanalne formy wydarzeń, jak i miejsce ich organizacji. Zaprezentowane w artykule przykłady pokazują szerokie spektrum potencjału rekreacji w zakresie rozwijania osobowości, zainteresowań odbiorców tego typu wydarzeń. Wyniki badań stanowią innowacyjny głos w dyskusji nad współczesną rekreacją oraz jej przestrzennym rozmieszczeniem.

Słowa kluczowe: rekreacja twórcza, miejska przestrzeń rekreacyjna, kreatywność, analiza przestrzenna

Abstract

Creative recreation in the urban recreational space - spatial analysis. Example of Lodz

The article's subject concerns the concept of creative recreation in the urban recreational space on the example of spatial analysis of the city of Lodz. Creative recreation in the space of the city is becoming an increasing phenomenon, both in the context of tourism and creative activities in the field of free time. Space becomes not only a field, but also the subject of creative activity. The author proposes an extended understanding of creative recreation, using psychopedagogical theories of creativity. On this basis, she has analyzed the distribution of the phenomenon of outdoor creative recreation in the recreational space of Łódź. Spatial analysis was carried out in ArcGIS 10.6 using the geocoding process. The results of the research showed that the distribution of this type of events oscillates around the city center, especially on green areas. Both non-trivial forms of events and their organization are sought after. The examples presented in the article show a broad spectrum of recreation potential in the field of personality development, the interests of recipients of this type of events. The results of the research constitute an innovative voice in the discussion on contemporary recreation and its spatial distribution.

Keywords: creative recreation, urban recreational space, creativity, spatial analysis

Wstęp

Pojęcie rekreacji twórczej, chociaż od wielu lat opisywane jest w literaturze jako jedna z form rekreacji, współcześnie nabiera nowego znaczenia (Mroczek-Żulicka, 2018). W celu poszerzenia i pogłębienia rozumienia rekreacji twórczej w artykule wykorzystano psychopedagogiczne teorie twórczości i kreatywności. Rekreacja twórcza w przestrzeni miejskiej staje się coraz szerzej eksplorowanym zjawiskiem. Powstają nowe klastry wypoczynkowe, turystyczne i kulturotwórcze w centrum dużych miast, które często wydają się bardziej związane z konsumpcją czasu wolnego i turystyki niż kreatywną produkcją (Richards, 2014). Badacze podjęli się analizy zjawiska rekreacji twórczej w różnych

kontekstach. Przykładem mogą być badania przeprowadzone wśród Koreańczyków, w których analizowano ich uczestnictwo w kreatywnych działaniach czasu wolnego (Oh, Caldwell, Oh, 2001). Interesujące wydają się także obserwacje prowadzone nad kreatywnością codzienną w czasie wolnym w odniesieniu do amatorskich działań w przestrzeni publicznej i prywatnej (Wall, 2012). Aktywność twórcza w czasie wolnym analizowana była nawet jako indywidualna strategia radzenia sobie z chorobami i niepełnosprawnością (Creek, 2008). Przestrzeń miejska wykorzystywana jest również jako miejsce prowadzenia warsztatów, w których uczestnicy mają okazję spróbować swoich sił w kreacji przestrzeni i doświadczyć przekraczania granic tradycyjnego myślenia o formie przestrzennej (Bujacz, 2011) czy też tworzyć przestrzeń miejską (*Faites-vous une place* – z fr. zróbcie sobie miejsce) (Wantuch-Matla, 2016). Podobne działania stały się inspiracją do dyskusji na temat kreatywnych przestrzeni, które zachęcają swoich użytkowników do różnorodnych działań w jej obrębie, na przykład o charakterze edukacyjnym, rekreacyjnym (Wantuch-Matla, 2016), i wpływają na specyfikę krajobrazu antropogenicznego, tworząc niepowtarzalną atmosferę miejsc (*genius loci*) (Strykiewicz, 2010), stają się miejscem, które ułatwia spotkanie (*creative milieu*) (Törnqvist, 2004). Rekreacja twórcza uprawiana jest w przestrzeni geograficznej. Naukowcy wykorzystują w tym kontekście pojęcia miejskiej przestrzeni czasu wolnego czy miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Istotne zatem wydaje się przestrzenne przeanalizowanie występowania zjawiska rekreacji twórczej w przestrzeni miejskiej. Należy przyjrzeć się miastu bardziej szczegółowo i poszukiwać koncepcji środowiskowych, które mogą przybliżyć nas do faktycznych lokalizacji twórczych działań (Törnqvist, 2004).

Łódź jawi się jako interesujący przykład miasta budującego swoją markę wokół przemysłów kreatywnych i hasła „miasto kreatywne”, co stało się już przedmiotem badań i analiz (*Potencjały przemysłów kreatywnych w Łódzkim Obszarze Metropolitalnym*, 2014; Pożycka, 2012; Wojnar, 2016). W Łodzi od 2012 roku realizowana jest Strategia Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+ oraz rozpoczęto realizację projektu pod nazwą „Promocja Marki Łódź – Centrum Przemysłów Kreatywnych”, co uwypukla trend promocji Łodzi jako miasta kreatywnego. W 2017 roku Łódź została włączona do Sieci Miast Kreatywnych (UCCN) pod hasłem: „Łódź Miasto Filmu UNESCO” (*Łódź Miastem Filmu UNESCO!*, 2017). Co więcej, dostrzeżono, że jest to miasto twórczych poszukiwań, w którym kreowana jest specyficzna przestrzeń turystyczno-artystyczna (Mokras-Grabowska, 2014) oraz wyróżnić można interesujące miejskie przestrzenie rekreacyjne (Mokras-Grabowska, 2018; Mroczek-Żulicka, 2015, 2018).

Autorka w poniższej analizie postawiła sobie szereg celów. Pierwszym z nich jest próba scharakteryzowania pojęcia rekreacji twórczej oraz miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. W następnej kolejności – zweryfikowanie, czy zjawisko rekreacji twórczej występuje w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej Łodzi. W celu ograniczenia szerokiego spektrum elementów składowych tej przestrzeni autorka zawężyła analizę do rekreacji plenerowej. Ostatnim etapem analizy było określenie i scharakteryzowanie lokalizacji terenów, na których organizowano wydarzenia z zakresu rekreacji twórczej. Na tej podstawie sformułowano wnioski oraz rekomendacje dotyczące dalszych kroków badawczych.

1. Rekreacja a miejska przestrzeń rekreacyjna

Pojęcie *rekreacja* najczęściej utożsamiane jest z pojęciem aktywności fizycznej. W polskiej literaturze przedmiotu, pomimo szerokiego ujmowania definicyjnego rekreacji, wiele publikacji skupia się wokół terminologii dotyczącej rekreacji ruchowej (Demel, Humen, 1970; Kwilecka, Brożek, 2007; Napierała, Muszkieta, 2011; Siwiński, Pluta, 2010; Wolańska, 1971). Słowo *rekreacja* pochodzi z języka łacińskiego od słowa *recreo*, które oznacza: ożywić, odnowić, pokrzepić, stworzyć na nowo, a *recreatio* – powrót do zdrowia, sił (Winiarski, 2011). Co oznacza, że jej charakter nie odnosi się jedynie do aktywności fizycznej. Postulowane jest w duchu humanistycznym, aby rekreację traktować jako aktywność człowieka, która służy zaspokajaniu jego potrzeb i aspiracji oraz wpływa na jego osobowość. Nie powinna skupiać się jedynie na dostarczaniu rozrywki i odpoczynku (Winiarski, 2011). Definicje rekreacji treściowo zbliżone są niekiedy do klasycznej definicji czasu wolnego, podobnie jest w literaturze zagranicznej, gdzie zjawisko rekreacji częściej odnoszone jest do aktywności w czasie wolnym (ang. *leisure*, fr. *loisir*), a badania w tym zakresie nazywane są *leisure studies* i *leisure sciences* (Bachwarow, Dziegieć, 2005). T. Wolańska (1971) twierdzi, że czas wolny jest pojęciem szerszym niż rekreacja. Według autorki rekreacja jest formą wypełniającą czas wolny w sposób akceptowalny społecznie i konstruktywny dla samorozwoju jednostki. J. Warszńska i A. Jackowski (1979) wskazali, że rekreacja obejmuje wszelkie czynności podejmowane dla regeneracji sił, a przejawiające się w uczestniczeniu w rozrywkach kulturalnych, grach sportowych czy też różnych formach ruchu turystycznego – po godzinach zajęć służbowych lub szkolnych, poza obowiązkami społecznymi i normalnymi zajęciami domowymi.

Współcześnie za R. Winiarskim (2011) wyróżnić można następujące formy rekreacji: rekreacja sportowa (np. aerobik, jazda konna), rekreacja turystyczna (np. piesza turystyka aktywna), rekreacja kulturalno-rozrywkowa (np. amatorska twórczość artystyczna), rekreacja

towarzyska (np. tańce, gra w kręgle), rekreacja wirtualna (np. gry komputerowe). Często przywoływana w literaturze klasyfikacja form rekreacji obejmuje takie rodzaje rekreacji, jak: fizyczna (ruchowa) – skupia się wokół fizycznej aktywności człowieka, podejmowanej dla wypoczynku, rozrywki i samorozwoju; twórcza – przyjmuje formy ekspresji twórczej w postaci na przykład: zajęć plastycznych, muzycznych, fotograficznych, modelarskich, czy majsterkowania; kulturalno-rozrywkowa – wpływa na wzrost poziomu kulturalnego człowieka oraz służy też rozrywce; rekreacja przez działalność społeczną – służy wyzwaniu umiejętności organizacyjnych, dzieleniu się swoim czasem wolnym (Czajkowski, 1979; Kielbasiewicz-Drozdowska, 2001). W artykule analizie poddane zostały wszystkie formy rekreacji z wyłączeniem rekreacji wirtualnej, która nie odbywa się w przestrzeni geograficznej.

Przeźren jest pojęciem odgrywającym szczególną rolę w geografii, która określana jest jako nauka chorologiczna: „nauka zajmująca się przestrzennym zróżnicowaniem powłoki Ziemi pod względem przyrodniczym i społeczno-gospodarczym między poszczególnymi komponentami środowiska przyrodniczego oraz pomiędzy środowiskiem geograficznym a działalnością człowieka” (Kowalczyk, Kulczyk 2008: 7–8). Z kolei rekreacja posiada przestrzenny charakter – odbywa się w przestrzeni rekreacyjnej (Toczek-Werner, 2005). W literaturze przedmiotu odnaleźć można liczne określenia przestrzeni, w której obserwowalne są zachowania związane z aktywnością podejmowaną w czasie wolnym. Najbardziej popularne to: przestrzeń turystyczna, przestrzeń rekreacyjna, przestrzeń rekreacyjno-turystyczna, przestrzeń wypoczynkowa, przestrzeń turystyczno-wypoczynkowa, przestrzeń urlopowo-wakacyjna (Włodarczyk, 2009). W szerszym kontekście wyróżniana jest także miejska przestrzeń czasu wolnego (Derek, 2014).

S. Liszewski i M. Bachwarow (1998) zaproponowali pojęcie przestrzeni turystyczno-rekreacyjnej. Autorzy podkreślali, że procesy rekreacji i turystyki dokonują się zazwyczaj we wspólnej przestrzeni, tworząc przestrzeń turystyczno-rekreacyjną. Wskazali, że jednym z ważniejszych aspektów przestrzennej organizacji rekreacji jest wzajemne położenie dwóch rodzajów jednostek: pierwsza charakteryzująca się potrzebami rekreacyjnymi, druga zaś – obecnością walorów rekreacyjnych. Relacje tych dwóch jednostek charakteryzowane są na trzy sposoby: wzajemne oddalenie, częściowe nakładanie, pełne nakładanie. Sytuacja wzajemnego nakładania najpełniej oddaje istotę przestrzeni rekreacyjnej. Popularny w literaturze jest także Model Terytorialnego Systemu Rekreacyjnego stworzony przez Preobrażenskigo (1975). Według tego autora przestrzeń rekreacyjna to część przestrzeni społecznej, a jej elementy przyrodnicze i kulturowe określa on jako podstawowe czynniki,

decydujące o jej potencjale rekreacyjnym i lokalizacji infrastruktury. Ponadto przywoływana jest także definicja M. Drzewieckiego (1992: 53): „przestrzeń rekreacyjna to część przestrzeni geograficznej, która ma cechy korzystne dla realizacji różnych form zachowań w czasie wolnym, jak również charakteryzuje się istnieniem procesów rekreacyjnych o rozmiarach istotnych społecznie i przestrzennie”. Przestrzeń tę odróżnia się od środowiska pracy i zamieszkania osób wypoczywających. Ważnym kryterium oceny przestrzeni rekreacyjnej jest rodzaj pełnionych przez nią funkcji. Najczęściej wymieniane w literaturze funkcje przestrzeni rekreacyjnej realizowane są w dwóch wymiarach: endogenicznym i egzogenicznym (Kwilecka, Brożek, 2007). Pierwsza odnosi się do potrzeby człowieka organizowania wypoczynku także w miejscu zamieszkania. Druga zaś występuje w miejscach docelowych ruchu turystycznego oraz tworzonej w celu ich udostępniania infrastruktury.

W Polsce prowadzone są badania nad miejską przestrzenią rekreacyjną. S. Bródka (2004) podjęła próbę kompleksowej oceny zmian przestrzeni rekreacyjnej wybranych miast województwa wielkopolskiego. Wyróżniła następujące elementy decydujące o atrakcyjności przestrzeni rekreacyjnej miasta: zasoby przyrodnicze (tereny zieleni, tereny wodne), zasoby kulturowe (zabytki, obiekty współczesnej kultury), infrastruktura rekreacyjna (obiekty noclegowe, obiekty gastronomiczne, obiekty sportowo-rekreacyjne, pozostałe obiekty). Współcześnie badania dotyczące miejskiej przestrzeni rekreacyjnej prowadzi J. Mokras-Grabowska (2017, 2018) oraz B. Meyer i A. Niezgoda (2018). J. Mokras-Grabowska wymienia następujące elementy przestrzeni rekreacyjnej: parki i lasy miejskie, tereny sportowe, plaże i kąpieliska, tereny i obiekty sportowo-rekreacyjne, place zabaw oraz tereny i obiekty, w których odbywają się wydarzenia społeczne, kulturalne i rozrywkowe. Dzięki tak szerokiemu podejściu do rozumienia miejskiej przestrzeni rekreacyjnej rekreacja wydaje się zjawiskiem bardzo obszernym, a jej formy i znaczenia bardzo bogate (Mokras-Grabowska, 2018). W artykule pojęcie miejskiej przestrzeni rekreacyjnej rozumiane będzie jako jakakolwiek przestrzeń, w której odbywa się aktywność rekreacyjna zarówno mieszkańców, jak i turystów.

W literaturze zagranicznej można również odnotować współczesne przykłady badań nad miejską przestrzenią rekreacyjną: badanie charakterystyki użytkowników wydarzeń, wpływu na aktywność fizyczną młodzieży i dzieci, wykorzystania otwartej przestrzeni i poziomu zaangażowania społeczności w ramach projektu tworzenia sąsiedzkiej przestrzeni rekreacyjnej dla młodzieży i dzieci w środowisku miejskim San Francisco (Zieff, Chaudhuri, Musselman, 2016), ocena zarządzania usługami rekreacyjnymi w przestrzeni zieleni miejskiej

(He, Yi, Liu, 2016), badania bezpieczeństwa miejskiej przestrzeni rekreacyjnej w Szanghaju (Dong, Chen, Zhang, 2017).

2. Rekreacja twórcza

Rekreacja twórcza od wielu lat opisywana jest w literaturze przedmiotu jako jedna z form rekreacji, rozumiana jednak jako działalność artystyczna. Współcześnie dostrzegana jest konieczność redefiniowania zjawiska rekreacji. Z. Krawczyk (2007) postuluje przeorientowanie modelu rekreacji w kierunku zaspokajania potrzeb kreacyjnych ludzi. R. Winiarski (2011) podkreśla, że człowiek w erze postindustrialnej posiada inne potrzeby oraz realizuje odmiennie cele w czasie wolnym niż w przeszłości. Czas wolny charakteryzuje się płynnością, mobilnością i powszechnością, co zmienia istotę i cele rekreacji, która staje się źródłem przyjemności, nowych wrażeń i emocji. M. Kwilecka i Z. Brożek (2007) wskazują także zagrożenie za tym stojące – na pierwszy plan wysunęła się potrzeba rozrywki i zabawy w miejsce realizacji indywidualnych zainteresowań, aktywności o charakterze twórczym, intelektualnym i poznawczym. J. Mokras-Grabowska (2015) dodaje, że w dobie postmodernizmu coraz częściej zaobserwować można podążanie za modą na realizowanie konkretnych form aktywności rekreacyjnej. Takie podejście prowadzi do spłylenia funkcji rekreacyjnych, może również zaprzeczyć jej dobrowolnemu charakterowi. Rekreacja tym samym stać się może dobrem nabywalnym – możliwością zaspokojenia potrzeb konsumpcyjnych zamiast wartością autoteliczną.

W związku z powyższymi zagrożeniami autorka proponuje wykorzystać psychopedagogiczne teorie twórczości i kreatywności jako nową perspektywę rozważań nad zjawiskiem rekreacji oraz poszerzyć znaczenie pojęcia rekreacja twórcza.

Przymiotniki *twórczy* i *kreatywny* wydają się, w opinii autorki, pojęciem wymiennie i synonimicznie stosowanym w języku potocznym. Polska literatura psychopedagogiczna dokonuje jednak rozdzielenia znaczenia tych pojęć. Kreatywność, rozumiana jest jako ludzka cecha: „przejawia się zwykle w jakiejś formie obserwowalnego zachowania, polegającego na produkcji nowych i wartościowych wytworów” (Nęcka, 2001: 19), podobne rozumienie podaje inny autor: „kreatywność to **zdolność człowieka** [podkreślenie autorki] do w miarę częstego generowania nowych i wartościowych wytworów (np.: rzeczy, idei, metod działania)” (Szmidt, 2013: 53). Twórczość zaś dotyczy **działalności** [podkreślenie autorki] przynoszącej wytwory – zarówno z postaci dzieł sztuki, jak i sposobów postrzegania świata. Cechą charakterystyczną tej działalności jest nowość i wartościowość (estetyczna, użytkowa, etyczna, poznawcza) chociażby dla samego podmiotu tworzącego. Człowiek twórczy (o rozwiniętej postawie twórczej) to taki, który potrafi generować pomysły i stosować je w

praktyce (Szmidt, 2013). Autor ten wskazuje także na konieczność rozpatrywania zjawiska twórczości czteroaspektowo: jako cechy wytworu (np. twórczy prezent), jako procesu psychicznego (proces twórczego myślenia), jako cechy osoby (np. twórczy nauczyciel) oraz jako zespołu czynników zewnętrznych (np. twórcza szkoła, rozumiana jako stymulujące środowisko pracy pracowników i uczniów).

K. Szmidt (2017) zaproponował również koncepcję pięciu szczebli twórczości, która porządkuje ten fenomen oraz podkreśla jakościową odmienną jej poziomów. W typologii umiejscowione zostały odniesienia do rekreacji. Kryteriami podziału szczebli twórczości są: cele i motywy działalności twórczej, poziom zaangażowania w aktywność twórczą, poziom zdolności i uzdolnień. Krzyżując te kryteria, autor zaproponował następujące szczeble twórczości: twórczość codzienną – powszednią, twórczość amatorską, twórczość profesjonalną, twórczość mistrzowską i twórczość transgresyjną (przełomową). W szczeblu pierwszym celem aktywności twórczej jest rekreacja – a w szczególności zabawa. Poziom zaangażowania uczestnika oraz poziom jego zdolności i uzdolnień jest niski. W szczeblu drugim celem aktywności twórczej jest rekreacja, a przede wszystkim rozwój osobisty. Zaś poziom zaangażowania uczestnika jak i poziom jego zdolności i uzdolnień jest średni. Wynika z tego, że w ramach aktywności rekreacyjnej można realizować dwa szczeble twórczości: twórczość codzienną – powszednią oraz twórczość amatorską.

Inspirując się powyższymi teoriami oraz zestawiając je z pojęciem rekreacji, opisywanym na gruncie geografii turystyki, autorka proponuje podjęcie dyskusji nad zagadnieniem rekreacji twórczej, zgodnie z następującymi założeniami definicyjnymi: rekreacja twórcza to aktywność podejmowana w czasie wolnym, która jest jednocześnie:

– **nowa**, wykraczająca poza rutynowe propozycje, wyróżniająca się **oryginalnością** pod względem organizacji, tematyki, miejsca przeprowadzenia aktywności na tle innych aktywności **w podobnym miejscu i czasie**,

– **wartościowa**, czyli spełniająca minimum jedno z kryteriów: użyteczna społecznie, rozwijająca etycznie, rozwijająca estetycznie, rozwijająca poznawczo, rozwijająca duchowo, rozwijająca kulturalnie.

Rekreacja twórcza obejmuje zatem wszelkie rodzaje rekreacji, o ile są one jednocześnie nowe i wartościowe.

Zaproponowane rozumienie pojęcia rekreacji – nowe na gruncie polskiej nauki – może być zestawione i porównane z badaniami zagranicznymi w podobnym zakresie. Inspirujące są związki twórczości i kreatywności w odniesieniu do rekreacji i czasu wolnego (*creative leisure/recreation*), odnalezione w literaturze anglojęzycznej. Jak wskazuje D. Stevenson

(2006), wzrost popularności przemysłów kreatywnych oraz ich silna relacja z przemysłami kultury sprawiły, że to one przejmują rolę tradycyjnie rozumianych przemysłów czasu wolnego. Stąd konieczne jest podjęcie debaty nad dostępem do tego typu usług oraz nowym pojęciem *twórczy czas wolny (creative leisure)*. Autorka wskazuje ponadto, w kontekście koncepcji miast kreatywnych, że aktywność rekreacyjna często organizowana jest w specjalnych, rozrywkowych i kreatywnych strefach, a jej potencjał rozwoju jednostek może przełożyć się na lepszą jakość życia codziennego mieszkańców miast. Już od początku XXI wieku badacze dostrzegli znaczący wzrost liczby osób rozpoczynających działalność twórczą, taką jak: uczęszczanie na kursy, wolontariat lub twórcze działania w domu (Oh, Caldwell, Oh, 2001). Udział w tego typu zajęciach przynosi uczestnikom poczucie satysfakcji i spełnienia, mogą też zapewnić przestrzeń dla twórczej ekspresji, której brakować może w innych, bardziej wymagających obszarach życia (Creek, 2008).

W zagranicznej literaturze pojawiają się opisy badań dotyczące rekreacji twórczej. J. Whiting i K. Hannam (2015) wskazują na deficyt publikacji zawierających opis związków pomiędzy twórczością, ekspresją siebie i praktykami spędzania wolnego czasu. Autorzy przeprowadzili badania nad życiem użytkowników przestrzeni czasu wolnego (*leisure space*) „prowincjonalnej bohemy” w dolinie Ouseburn w Newcastle nazywanej centrum przemysłów kreatywnych w postindustrialnej przestrzeni. Wykazali wzrost popularyzacji twórczych form spędzania wolnego czasu w odróżnieniu od masowej i przypuszczalnie biernej formy jego konsumpcji przez badanych. Autorzy podkreślają, że kreatywność w czasie wolnym może przybierać różne formy i niekoniecznie musi być związana ze stylem życia artystów i klasy kreatywnej. A. Salerno (2009) przeprowadziła badania dotyczące roli motywacji w uczestnictwie w twórczych zajęciach w czasie wolnym (*creative leisure*). Badano także, w jaki sposób kreatywność emocjonalna mierzona za pomocą specjalnego narzędzia jest powiązana z realnym zaangażowaniem w różne typy twórczych form spędzania czasu wolnego oraz z czterema kategoriami kierunków studiów (Trnka, Zahradnik, Kuška, 2016).

Powyższe przykłady mogą być przyczynkiem do podjęcia nowych, interesujących badań nad współczesnym rozumieniem rekreacji, dyskusji nad twórczością i kreatywnością w odniesieniu do rekreacji i czasu wolnego w przestrzeni miejskiej.

3. Metoda badań

Autorka przed dokonaniem analizy rozmieszczenia wydarzeń z zakresu rekreacji twórczej przeprowadziła inwentaryzację łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej w celu zidentyfikowania potencjalnych miejsc organizacji rekreacji twórczej. W związku z dużą liczbą miejsc, terenów i obiektów, w których realizowana jest rekreacja w mieście,

postanowiła skupić się na terenach otwartych, mieszczących się w granicach miejskiej przestrzeni rekreacyjnej.

Obszarem badań był zatem wycinek przestrzeni rekreacyjnej Łodzi, na której odbywały się wydarzenia z zakresu **plenerowej** rekreacji twórczej, skierowane do osób dorosłych w okresie od 1 lipca do 31 sierpnia 2018 roku. W wyniku takiego doboru danych wyselekcjonowano łącznie 97 wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w granicach miasta Łodzi. Selekcja wydarzeń przeprowadzona była na podstawie założeń definicyjnych pojęcia rekreacji twórczej, opisanych we wcześniejszym rozdziale.

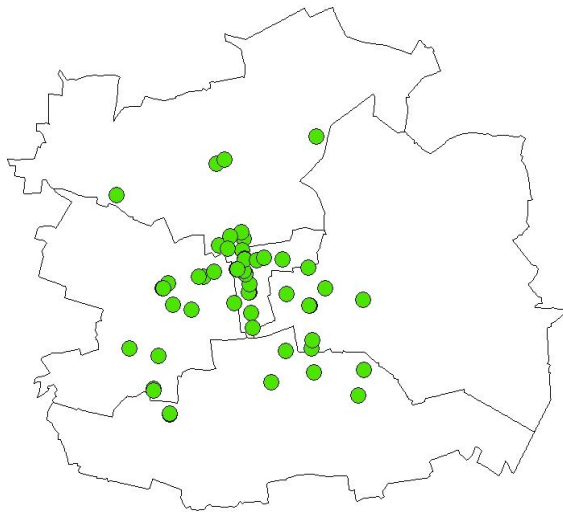
Analiza przestrzenna została przeprowadzona w programie ArcGIS 10.6 z wykorzystaniem następujących materiałów źródłowych: mapy gminy Łodzi, uzyskanej z Centralnego Ośrodka Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej. Do opracowania wyników wykorzystano proces geokodowania, który dotyczy przekształcania adresu lub miejsca na współrzędne x , y , a uzyskany wynik dodawany jest do istniejącego rekordu w bazie danych. Jest to możliwe dzięki porównaniu danych adresowych z materiałem odniesienia, na którym określone jest położenie poszczególnych adresów (Cichociński, 2014; *Geokodowanie i geowyszukiwanie*, 2018). W wyniku tego zlokalizowana w przestrzeni informacja stała się podstawą do wykonania map i przeprowadzenia analiz geograficznych. Stworzono zatem mapy obrazujące rozmieszczenie wydarzeń z zakresu rekreacji twórczej w Łodzi według następujących cech:

- dzielnica,
- typ terenu,
- typ organizatora.

Wykorzystując mapy dzielnic, szczegółowiej zobrazowano rozmieszczenie wydarzeń w tych obszarach w celu podkreślenia częstości występowania wydarzeń w konkretnych miejscach.

4. Wyniki badań

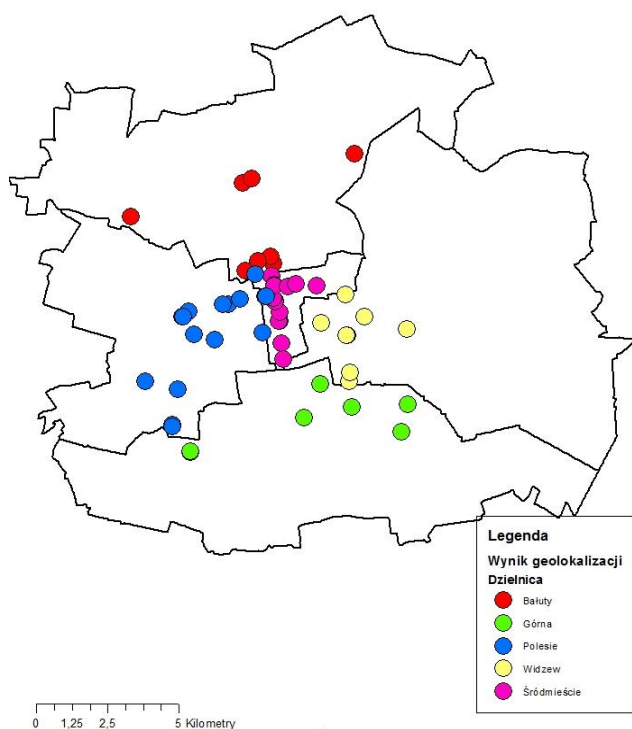
Rozmieszczenie wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi skupia się wokół centrum miasta (rys. 1). Wydarzenia odnotowano w każdej dzielnicy. Niekiedy jedno miejsce było wykorzystywane kilkakrotnie w celu zorganizowania na jego terenie aktywności z zakresu rekreacji twórczej.

Rysunek 1. Rozmieszczenie wydarzeń z zakresu rekreacji twórczej w Łodzi w okresie lipiec–sierpień 2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie zebranych danych.

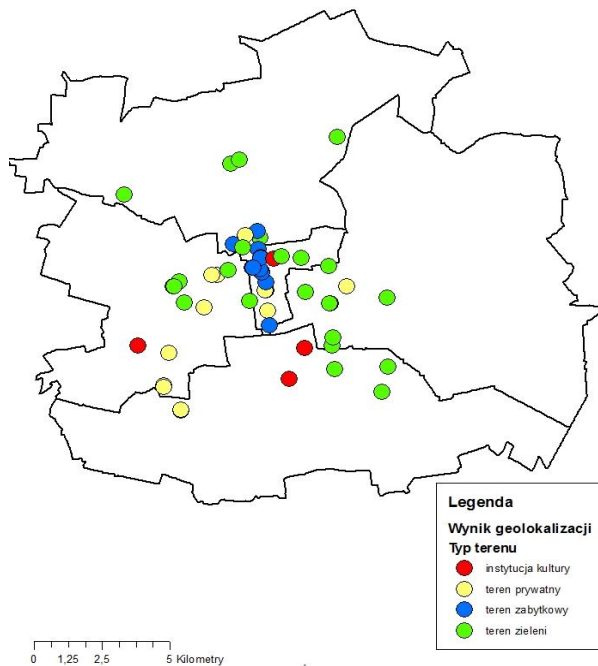
Spośród 97 wydarzeń wyróżnionych w przestrzeni rekreacyjnej Łodzi najczęściej odbyło się w dzielnicy wschodniej – Polesie (28 wydarzeń), dzielnicy centralnej – Śródmieście (22 wydarzenia) oraz dzielnicy północnej – Bałuty (20 wydarzeń) (rys. 2). W dzielnicy zachodniej – Widzew zorganizowano 17 tego typu wydarzeń, a najmniej, to jest 7 wydarzeń zarejestrowano w dzielnicy południowej – Górna. Trzy wydarzenia nie zostały przyporządkowane do żadnej z dzielnic ze względu na to, że dane wydarzenia odbywały się w więcej niż jednej dzielnicy.

Rysunek 1. Rozmieszczenie wydarzeń z zakresu rekreacji twórczej w Łodzi w okresie lipiec–sierpień 2018 według dzielnic

Źródło: opracowanie własne na podstawie zebranych danych.

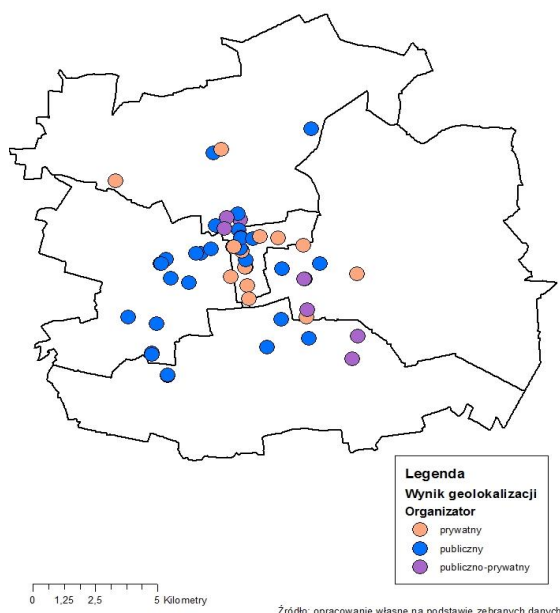
Rozmieszczenie wydarzeń przeanalizowano również ze względu na typ terenu, na którym zostały zorganizowane (rys. 3). Zdecydowanie najwięcej inicjatyw z zakresu plenerowej rekreacji twórczej odbyło się na terenach zieleni (47 wydarzeń, np. parki, zieleńce). Aż 23 wydarzenia odbyły się na terenach zabytkowych (np. ul. Piotrkowska, pasáže), a 19 na terenach prywatnych (np. OFF Piotrkowska, lotnisko). Najmniej wydarzeń – 5 – zorganizowanych było na terenach otwartych wokół instytucji kultury (np. Poleski Ośrodek Sztuki, Teatr im. Jaracza).

Rysunek 3. Rozmieszczenie wydarzeń z zakresu rekreacji twórczej w Łodzi w okresie lipiec–sierpień 2018 według typu terenu

Źródło: opracowanie własne na podstawie zebranych danych.

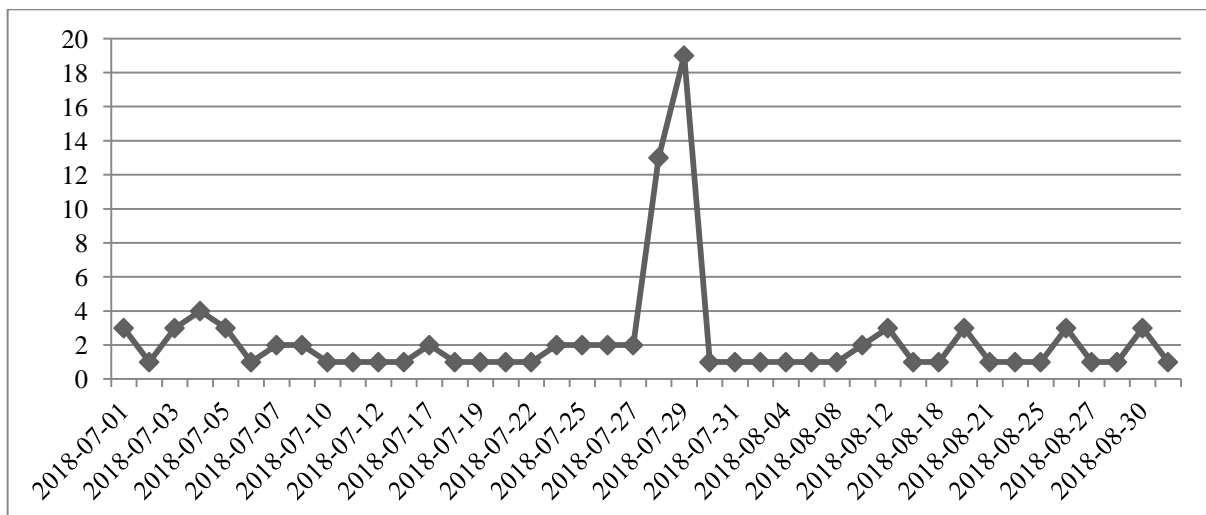
Interesujące jest także rozmieszczenie wydarzeń z zakresu rekreacji twórczej ze względu na typ organizatora (rys. 4). Najwięcej z nich zorganizowanych było przez sektor publiczny – 42 wydarzenia, ale aż 30 przez sektor prywatny. Odnotowano także 25 wydarzeń w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego.

Rysunek 4. Rozmieszczenie wydarzeń z zakresu rekreacji twórczej w Łodzi w okresie lipiec–sierpień 2018 według typu organizatora

Źródło: opracowanie własne na podstawie zebranych danych.

Częstotliwość występowania określonego typu wydarzeń była także ciekawą zmienną. Najwięcej wydarzeń organizowanych było podczas weekendów w badanym okresie (1 lipca – 31 sierpnia 2018 roku) (rys. 5). Szczególny wzrost liczby wydarzeń dotyczy weekendu, w którym obchodzono w Łodzi 595. rocznicę nadania miastu praw miejskich – tzw. 595. Urodziny Łodzi (27–29 lipca 2018 roku).

Rysunek 5. Występowanie wydarzeń z zakresu rekreacji twórczej w czasie

Źródło: opracowanie własne na podstawie zebranych danych.

W tabeli 1 zamieszczono nazwy miejsc w poszczególnych dzielnicach, w których zorganizowano w danym okresie najwięcej wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej. Na Bałutach był to Stary Rynek, miejsce organizacji największej liczby badanych wydarzeń, zlokalizowane w bliskiej odległości od centrum miasta. W dzielnicy Górna odnotowano najmniejszą liczbę wydarzeń, stąd wyróżnione w ramach dzielnicy wydarzenia w Bionanoparku oraz w parku na Młynku uzyskały najmniejszą ich liczbę. W dzielnicy Polesie były to miejskie tereny zieleni – park im. J. Piłsudskiego (tzw. park Na Zdrowiu – aż 7 wydarzeń) oraz Ogród Botaniczny (5 wydarzeń). W centrum wyróżniono strefę OFF Piotrkowska (6 wydarzeń) oraz Pasaż Schillera (4 wydarzenia). Wysoką liczbę wydarzeń odnotowano w parku Źródliśka I, znajdującym się na Widzewie – aż 9 wydarzeń.

Tabela 1. Największa liczba wydarzeń z zakresu rekreacji twórczej w poszczególnych dzielnicach

BALUTY	
Stary Rynek	11
GÓRNA	

Bionanopark sp. z o.o.	2
park na Młynku	2
POLESIE	
park im. J. Piłsudskiego	7
Ogród Botaniczny	5
ŚRÓDMIEŚCIE	
OFF Piotrkowska	6
Pasaż Schillera	4
WIDZEW	
park Źródlika I	9

Źródło: opracowanie własne na podstawie zebranych danych.

Przykłady

Wyselekcjonowane wydarzenia z zakresu rekreacji twórczej obejmowały różnego rodzaju formy rekreacji: sportową, kulturalno-rozrywkową, towarzyską czy turystyczną (tab. 2).

Tabela 2. Przykłady wyselekcjonowanych wydarzeń w ramach analizy

Piknik naukowy w Bionanoparku	Stepujemy w Parku
Ziołowe czwartki – Akademia Różnorodności: Piękne i groźne, lecznicze i trujące Ogrodu Botanicznego w Łodzi	Noc pod spadającymi gwiazdami w parku Źródlika
Rzeka Rzeczy na 595. Urodziny Łodzi!	Wycieczka rowerowa „Pomniki przyrody oraz pozostałości dawnej Puszczy Łódzkiej na terenie Łodzi”
Łódzkie spotkania z ważkami – Akademia Różnorodności Ogrodu Botanicznego w Łodzi	Eksploracja zakamarków miasta z Redmanem
Podchody fotograficzne – skarb ukryty w futerale	Orient Jazz Session
„Bałuty po łódzku” – impreza plenerowa	Jak pielęgnować drzewa
60. Urodziny Bałuckiego Ośrodka Kultury na 595. Urodzinach Łodzi	Czytelnia na ulicy Piotrkowskiej
Cross na Zdrowie	Odlotowe warsztaty craftowania i animacje dla dzieci i dorosłych na lotnisku

Źródło: opracowanie własne na podstawie zebranych danych.

W celu bardziej szczegółowego zobrazowania charakteru organizowanych wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej zaprezentowane zostaną trzy różnorodne przykłady inicjatyw: pierwsza zrealizowana na ulicy Piotrkowskiej, druga miała miejsce na Starym Rynku, a trzecia wykorzystywała przestrzeń łódzkich parków.

30 lipca odbyło się wydarzenie pod nazwą „Gniew łódzkich kobiet. Obchody rocznicy marszu głodowego”. Wydarzenie zorganizowane było we współpracy następujących podmiotów: Łódzki Szlak Kobiet, Fundusz Inicjatyw Obywatelskich, Dom Literatury w Łodzi. Przewodniczki Łódzkiego Szlaku Kobiet zaprosiły na spacer trasą marszu głodowego. Ich celem było opowiedzenie tego, co wydarzyło się 30 lipca 1981 r. Przedstawiły historie uczestniczek manifestacji oraz opowiedziały o tym, jak funkcjonowało miasto w późnym PRL-u: o wycieczkach do Centralu, o budowie łódzkiego Manhattanu, a także o tym, jak wyglądała praca domowa kobiet w okresie, w którym wszystkiego wечно brakowało (*Gniew łódzkich kobiet. Obchody rocznicy marszu głodowego*, 2018).

Rysunek 6. Plakat informujący o wydarzeniu „Gniew łódzkich kobiet. Obchody rocznicy marszu głodowego”

Źródło: *Gniew łódzkich kobiet. Obchody rocznicy marszu głodowego*, 2018.

Na Starym Rynku podjęto inicjatywę – projekt społeczno-kulturalny dla mieszkańców Starego Rynku i okolic w Łodzi pod nazwą „Krzyżówka”. Organizatorzy zapraszali w kilka letnich weekendów na wydarzenie pod hasłem „Łódzkie wymiany roślin na Starym Rynku”. Wydarzenie skierowane było do wszystkich sympatyków roślinności. W ramach tej inicjatywy można było wymieniać się zarówno roślinami, jak i doświadczeniami w zakresie pielęgnacji roślin. Dozwolona była także wymiana akcesoriów: doniczek, książek o

ogrodnictwie i roślinach oraz innych elementach potrzebnych do rozwijania swojej pasji (Krzyżówka. Łódzkie wymiany roślin na Starym Rynku, 2018).

Rysunek 7. Plakat informujący o wydarzeniu „Łódzkie wymiany roślin na Starym Rynku”

Źródło: Krzyżówka. Łódzkie wymiany roślin na Starym Rynku, 2018.

Plenerowe warsztaty rysunku postaci to inicjatywa obejmująca realizację 8 warsztatów w różnych łódzkich parkach (4 lipca 2018 – park 3 Maja, 11 lipca 2018 – park Widzewska Górka II, 18 lipca 2018 – park Poniatowskiego, 25 lipca 2018 – park Podolski, 1 sierpnia 2018 – park Żeromskiego, 8 sierpnia 2018 – park Staszica, 22 sierpnia 2018 – park nad Sokołówką, 29 sierpnia 2018 – park Piłsudskiego – Zdrowie). Bezpłatne warsztaty zorganizowane były przez Zieloną Łódź, Zarząd Zieleni Miejskiej w Łodzi oraz Urząd Miasta Łodzi. Organizatorzy zaprosili do wspólnego tworzenia współczesnego portretu łódzkich przestrzeni publicznych. Akcją pod hasłem „Antropocentryzm” chcieli zobrazować tętniące życiem łódzkie parki. Zajęcia polegały na rysowaniu człowieka w przestrzeni parkowej (nauka rysowania sylwetki, proporcjonalne postacie mężczyzn, kobiet i dzieci), próba uchwycenia postaci w ruchu i grupy ludzi, trening rysowania portretów w naturalnym oświetleniu i na tle przyrody (Zielona Łódź, 2018).

RYSUJEMY W ŁÓDZKICH PARKACH PLENEROWE WARSZTATY RYSUNKU POSTACI

Rysunek 8. Plakat informujący o wydarzeniu „Rysujemy w łódzkich parkach”
Źródło: *Zielona Łódź*, 2018.

Dyskusja

Uzyskane wyniki badań obrazują rozmieszczenie wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w przestrzeni rekreacyjnej Łodzi. Pomimo że większość wydarzeń skupiała się wokół centrum miasta, to jednak nie dominowały w dzielnicy Śródmieście, a w dzielnicy wschodniej – Polesie, gdzie odbyło się najwięcej wydarzeń tego typu w okresie od 1 lipca do 31 sierpnia 2018 roku. W dzielnicy tej znajduje się zarówno Ogród Botaniczny, Ogród Zoologiczny, jak i park im. J. Piłsudskiego (tzw. park Na Zdrowiu) – miejsca organizacji licznych wydarzeń kulturalnych, rozrywkowych oraz sportowych. Łatwa dostępność wykazanych w analizie miejsc organizacji rekreacji twórczej zapewne tłumaczyć może powód ich wyboru.

Przestrzeń parków miejskich była różnorodnie i wielokrotnie wykorzystywana, czemu sprzyjał okres letni, w trakcie którego prowadzone były badania. Warto jednocześnie podkreślić znaczącą rolę podmiotu publicznego Zielona Łódź, który był organizatorem znaczącej liczby wydarzeń z zakresu rekreacji twórczej. Charakter działalności tego podmiotu

sugeruje konieczność wykorzystania potencjału i promocji miejskich terenów zieleni. Drugim ważnym organizatorem (również publicznym) było Łódzkie Centrum Wydarzeń, które organizuje, wspiera i promuje wydarzenia w mieście. Warto jednak dostrzec relatywnie wysoką liczbę współpracy podmiotów publicznych i prywatnych. Niekiedy to właśnie dzięki połączeniu dwóch różnych punktów widzenia, ścierania się poglądów możliwe jest wspólne stworzenie twórczych pomysłów, co może tłumaczyć tak wysoką liczbę organizowanych we współpracy wydarzeń.

Niebanalność przykładów rekreacji twórczej dotyczyła niekiedy również wyboru miejsca jego organizacji. Zaskakujący dla mieszkańców Łodzi może być fakt, że najwięcej wydarzeń odbyło się na Starym Rynku, w miejscu, które na co dzień nie wydaje się miejscem tętniącym życiem, lecz lekko odsuniętym od głównej ulicy – Piotrkowskiej oraz położonym nieco w cieniu popularnej Manufaktury. Poza Rynkiem najwięcej wydarzeń zorganizowanych było w różnorodnych miejscach, takich jak: park im. J. Piłsudskiego (7), OFF Piotrkowska (6), Ogród Botaniczny (5), Pasaż Schillera (4). W literaturze naukowej możemy odnaleźć sugestie, że twórcze inicjatywy często podejmowane są w postindustrialnych, specjalnych strefach (Mokras-Grabowska, 2014; Whiting, Hannam, 2015), według przeprowadzonej analizy łódzkie strefy typu: OFF Piotrkowska, Piotrkowska 217, Wi-Ma – Zakłady Przemysłów Twórczych, Art Inkubator nie dominowały.

Najwięcej wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej zorganizowanych zostało w trakcie weekendów, co zapewne miało sprzyjać większej frekwencji podczas wydarzeń. Szczególne ich nagromadzenie nastąpiło podczas 595. urodzin Łodzi. Organizatorzy niemalże rywalizowali pomysłowością w celu przyciągnięcia uczestników.

Wyselekcjonowane w ramach analizy wydarzenia były bardzo zróżnicowane w zakresie tematyki i charakteru oraz obejmowały wszystkie formy rekreacji, opisywane w literaturze przedmiotu. Warto podkreślić jednak, że często ich wyjątkowość i oryginalność polegała na wykorzystaniu historii i tożsamości Łodzi. Postawione przez organizatorów cele wydarzeń były ambitne i niebanalne. Odnosiły się do różnych zainteresowań i oferowały aktywność, która w opinii autorki nie spłycała rozumienia rekreacji jako prostej rozrywki czy zabawy. Zgodnie z przyjętymi założeniami definicyjnymi wydarzenia te były nowe – czyli po raz pierwszy zostały zrealizowane w tym okresie w Łodzi, oraz wartościowe, czyli spełniały jedno z poniższych założeń: użyteczne społecznie, rozwijające etycznie, rozwijające estetycznie, rozwijające poznawczo, rozwijające duchowo, rozwijające kulturalnie. Dzięki temu można założyć, że wyselekcjonowane wydarzenia realizowały także ważny cel i założenie rekreacji, jakim jest kształtowanie osobowości jej uczestników.

Zaprezentowane wyniki analizy pozwoliły na wyodrębnienie nieszablonowych pomysłów na aktywność rekreacyjną w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, które poza swoją atrakcyjnością związaną z oryginalnością niosły ze sobą pewną wartość czy nawet przesłanie. Mogą stanowić inspirację dla organizatorów czasu wolnego w mieście oraz obrazować wykorzystanie potencjału miejsca przy planowaniu wydarzeń. Badania objęły swoim zasięgiem przykłady plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej i stanowią innowacyjny głos w dyskusji nad współczesną rekreacją oraz jej przestrzennym rozmieszczeniem.

Wnioski

Autorka w artykule skupiła się wokół tematu rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej na przykładzie analizy przestrzennej miasta Łodzi. Dokonała próby scharakteryzowania pojęcia rekreacji twórczej w zupełnie nowym wymiarze – z perspektywy psychopedagogicznych teorii twórczości i kreatywności oraz dokonała przeglądu definicji i badań nad miejską przestrzenią rekreacyjną. Następnie dokonała weryfikacji występowania oraz rozmieszczenia zjawiska plenerowej rekreacji twórczej w przestrzeni rekreacyjnej Łodzi. Dzięki temu udało się wskazać lokalizację i częstość występowania tego zjawiska na badanym terenie w okresie od 1 lipca do 31 sierpnia 2018 roku.

Dzięki tak przeprowadzonej analizie udało się wskazać, że rozmieszczenie tego typu wydarzeń oscyluje wokół centrum miasta, ale nie dominuje w dzielnicy centralnej, lecz wschodniej – na Polesiu. Najczęściej wykorzystywanymi do tego celu przestrzeniami były miejskie tereny zieleni. Chociaż liczebnie najwięcej wydarzeń organizowanych było przez podmioty publiczne, to zaobserwować można było znaczący udział podmiotów prywatnych oraz liczne przykłady współpracy publiczno-prywatnej. Wyniki te pozwalają na wskazanie następujących konsekwencji. Wydaje się, że zdecydowanie wzrasta zainteresowanie organizacją wydarzeń na terenach zieleni. Różnego rodzaju podmioty angażują się w promowanie historii i walorów miasta nie tylko wśród turystów, ale także wśród mieszkańców. Poszukiwane są zarówno niebanalne formy wydarzeń, jak i miejsca ich organizacji. Zaprezentowane przykłady pokazują szerokie spektrum potencjału rekreacji w zakresie rozwijania osobowości, zainteresowań odbiorców tego typu wydarzeń.

Przeprowadzona analiza dotyczyła jednak bardzo krótkiego okresu badań i dość oczywistego dla organizacji rekreacji plenerowej – okresu wakacyjnego. Dla pełniejszej analizy zjawiska organizowania plenerowej rekreacji twórczej w przestrzeni rekreacyjnej miasta warto byłoby przeprowadzić podobne analizy przestrzenne we wszystkich porach roku. Innym ograniczeniem wynikającym ze sposobu przeprowadzenia badań jest dostępność

informacji o wydarzeniach rekreacyjnych w mieście. Autorka zdaje sobie sprawę, że mogła nie dotrzeć do informacji o wszystkich potencjalnych wydarzeniach z zakresu plenerowej rekreacji twórczej. Wątpliwości budzić mogą również kryteria selekcji wyboru wydarzeń z zakresu rekreacji twórczej w przestrzeni rekreacyjnej miasta. Zarzut subiektywności autorka jednakże starała się zniwelować za pomocą stworzonych przez siebie założeń definicyjnych pojęcia rekreacji twórczej, które są jednocześnie propozycją do dalszej dyskusji i weryfikacji.

Warto tym samym, w przekonaniu autorki, prowadzić dalsze badania nad rolą organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju rekreacji twórczej, w tym badań organizatorów i uczestników tego typu wydarzeń. Interesujące wydaje się badanie czynników wpływających na podejmowanie się organizacji rekreacji twórczej oraz motywacji do uczestnictwa w niej.

Bibliografia

Bachwarow M., Dziegieć E. (2005), *Relacje między pojęciami „rekreacja” i „turystyka”*, „Turyzm/Tourism”, nr 15(1/2).

Bródka S. (2004), *Zmiany przestrzeni rekreacyjnej wybranych miast województwa wielkopolskiego w latach w 1975–1977*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań.

Bujacz A. (2011), *Trening twórczości w projektowaniu przestrzennym*, [w:] W. Paluchowski, M. Stańko-Kaczmarek (red.), *Między psychologią a sztuką*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.

Cichociński P. (2014), *Problematyka geokodowania zdarzeń drogowych*, „Roczniki Geomatyki”, nr XII(2/64).

Creek J. (2008), *Creative leisure opportunities*, „NeuroRehabilitation”, No. 23(4), <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18820393> [dostęp: 12.06.2019].

Czajkowski K. (1979), *Wychowanie do rekreacji*, WSiP, Warszawa.

Demel M., Humen W. (1970), *Wprowadzenie do rekreacji fizycznej*, „Sport i Turystyka”, Warszawa.

Derek M. (2014), *Miejska przestrzeń czasu wolnego*, [w:] M. Madurowicz (red.), *Kształtowanie współczesnej przestrzeni miejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Dong N., Chen J., Zhang S. (2017), *Safety Research of Children’s Recreational Space in Shanghai Urban Parks*, „Procedia Engineering”, No. 198, <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2017.07.115> [dostęp: 12.06.2019].

- Drzewiecki M. (1992), *Wiejska przestrzeń rekreacyjna*, Instytut Turystyki, Warszawa.
- Geokodowanie i geowyszukiwanie (2018), Portal for ArcGIS, <https://enterprise.arcgis.com/pl/portal/latest/use/geocode.htm> [dostęp: 8.11.2018].
- Gniew łódzkich kobiet. Obchody rocznicy marszu głodowego (2018), Plaster Łódzki, <https://plasterlodzki.pl/miasto/zapowiedzi/gniew-lodzkie-kobiet-obchody-rocznicy-marszu-glodowego/> [dostęp: 9.11.2018].
- He J., Yi H., Liu J. (2016), *Urban green space recreational service assessment and management: A conceptual model based on the service generation process*, "Ecological Economics", No. 124, <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2016.01.023> [dostęp: 12.06.2019].
- Kielbasiewicz-Drozdowska I. (2001), *Teoria i metodyka rekreacji*, Wydawnictwo AWF, Poznań.
- Kowalczyk A., Kulczyk S. (2008), *Cztery kamienie węgielne geografii turystyki*, „Turyzm/Tourism”, nr 18(1).
- Krawczyk Z. (2007), *O turystyce i rekreacji. Studia i szkice*, Wydawnictwo AlmaMer, Warszawa.
- Krzyżówka. Łódzkie wymiany roślin na Starym Rynku (2018), <https://www.facebook.com/events/304621203608449/> [dostęp: 9.11.2018].
- Kwilecka M., Brożek Z. (2007), *Bezpośrednie funkcje rekreacji*, AlmaMer Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa.
- Liszewski S., Bachwarow M. (1998), *Istota i właściwości przestrzeni rekreacyjno-turystycznej*, „Turyzm/Tourism”, nr 8(1).
- Łódź Miastem Filmu UNESCO! (2017), Urząd Miasta Łodzi, <https://uml.lodz.pl/aktualnosci/artykul/lodz-miastem-filmu-unesco-id16188/2017/11/2/> [dostęp: 7.11.2018].
- Meyer B., Niezgoda A. (2018), *The Impact of the Perception of Leisure on Recreational and Tourism Spaces in an Urban Area*, "Turyzm", No. 28(1), <https://doi.org/10.2478/tour-2018-0006> [dostęp: 12.06.2019].
- Mokras-Grabowska J. (2014), *Przestrzeń turystyczno-artystyczna Łodzi na przykładzie Galerii Urban Forms*, „Turyzm”, nr 24(2).
- Mokras-Grabowska J. (2015), *Czas wolny w dobie postmodernizmu*, „Folia Turistica”, nr 34.
- Mokras-Grabowska J. (2017), *Nowe rekreacyjne przestrzenie miejskie w obiektach postindustrialnych i ich percepcja. Przykład kompleksu ECI w Łodzi*, „Studia Periegetica”, nr 3(19).

Mokras-Grabowska J. (2018), *New urban recreational spaces. Attractiveness, infrastructure arrangements, identity. the example of the city of Łódź*, "Miscellanea Geographica", No. 22(4), <https://doi.org/10.2478/mgrsd-2018-0017> [dostęp: 12.06.2019].

Mroczek-Żulicka A. (2015), *Łódź jako przestrzeń sprzyjająca twórczości*, [w:] E. Woźnicka, K. Witerska, L. Kuras (red.), *Konceptualizacja profesjonalizacji kreatywności*, Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź, <http://hdl.handle.net/11089/21516> [dostęp: 12.06.2019].

Mroczek-Żulicka A. (2018), *Twórcza rekreacja a twórcze podejście do organizacji rekreacji – studium przypadku Zakładów Przemysłów Twórczych Wi-Ma w Łodzi*, „Turyzm/Tourism”, nr 28/1.

Napierała M., Muszkieta R. (2011), *Wstęp do teorii rekreacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.

Nęcka E. (2001), *Psychologia twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.

Oh S.-S., Caldwell L.L., Oh S.-Y. (2001), *An Examination of Leisure Constraints, Participation in Creative Activities and Hobbies, and Leisure Boredom in a Sample of Korean Adults*, "World Leisure Journal", No. 43(2), <https://doi.org/10.1080/04419057.2001.9674228> [dostęp: 12.06.2019].

Potencjały przemysłów kreatywnych w Łódzkim Obszarze Metropolitalnym (2014), ASM – Centrum Badań i Analiz Rynku Sp. z o.o.

Pożycka P. (2012), *Łódź – miasto kreatywne. Badanie potencjału kreatywnego Łodzi na tle wybranych miast Polski*, Uniwersytet Łódzki, Łódź.

Preobrażenski W.S. (1975), *Teoreticzeskije osnovy riekreacyonnoj geografii*, Nauka, Moskwa.

Richards G. (2014), *Creativity and tourism in the city*, "Current Issues in Tourism", No. 17(2), <https://doi.org/10.1080/13683500.2013.783794> [dostęp: 12.06.2019].

Salerno A. (2009), *Consumer Creative Experience: The Role of Motivational Orientation in Creative Leisure Activity*, "Recherche et Applications en Marketing", No. 24(1), <https://doi.org/10.1177/205157070902400105> [dostęp: 12.06.2019].

Siwiński W., Pluta B. (red.) (2010), *Teoria i metodyka rekreacji*, Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego, Poznań.

Stevenson D. (2006), *The arts and entertainment: Situating leisure in the creative economy*, [w:] C. Rojek, S.M. Shaw, J. Veal (red.), *A handbook of leisure studies*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Stryjakiewicz T. (2010), *Krajobraz antropogeniczny, przestrzenie kreatywne a turystyka. Krajobraz a turystyka*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego”, nr 14(14).

Szmidt K. (2013), *Pedagogika twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.

Szmidt K. (2017), *Edukacyjne uwarunkowania rozwoju kreatywności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Toczek-Werner S. (2005), *Podstawy rekreacji i turystyki*, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego, Wrocław.

Törnqvist G. (2004), *Creativity in time and space*, “Geografiska Annaler, Series B: Human Geography”, No. 86(4), <https://doi.org/10.1111/j.0435-3684.2004.00165.x> [dostęp: 12.06.2019].

Trnka R., Zahradnik M., Kuška M. (2016), *Emotional Creativity and Real-Life Involvement in Different Types of Creative Leisure Activities*, “Creativity Research Journal”, No. 28(3), <https://doi.org/10.1080/10400419.2016.1195653> [dostęp: 12.06.2019].

Wall K. (2012), *The gallery and the inukshuk: everyday creativity and cultural production as leisure practices*, “Leisure/Loisir”, No. 36(1), <https://doi.org/10.1080/14927713.2012.701880> [dostęp: 12.06.2019].

Wantuch-Matla D. (2016), *Przestrzeń publiczna 2.0. Miasto u progu XXI wieku*, Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź.

Warszyńska J., Jackowski A. (1979), *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.

Whiting J., Hannam K. (2015), *Creativity, self-expression and leisure*, “Leisure Studies”, No. 34(3), <https://doi.org/10.1080/02614367.2014.923494> [dostęp: 12.06.2019].

Winiarski R. (red.) (2011), *Rekreacja i czas wolny*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa.

Włodarczyk B. (2009), *Przestrzeń turystyczna – istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Wojnar K. (2016), *Polska klasa kreatywna*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa.

Wolańska T. (1971), *Rekreacja fizyczna*, Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa.

Zieff S.G., Chaudhuri A., Musselman E. (2016), *Creating neighborhood recreational space for youth and children in the urban environment: Play(ing in the) Streets in San Francisco*, “Children and Youth Services Review”, No. 70, <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2016.09.014> [dostęp: 12.06.2019].

Zielona Łódź (2018), <https://www.facebook.com/Zielonalodz/posts/897151543815512>

[dostęp: 9.11.2018].